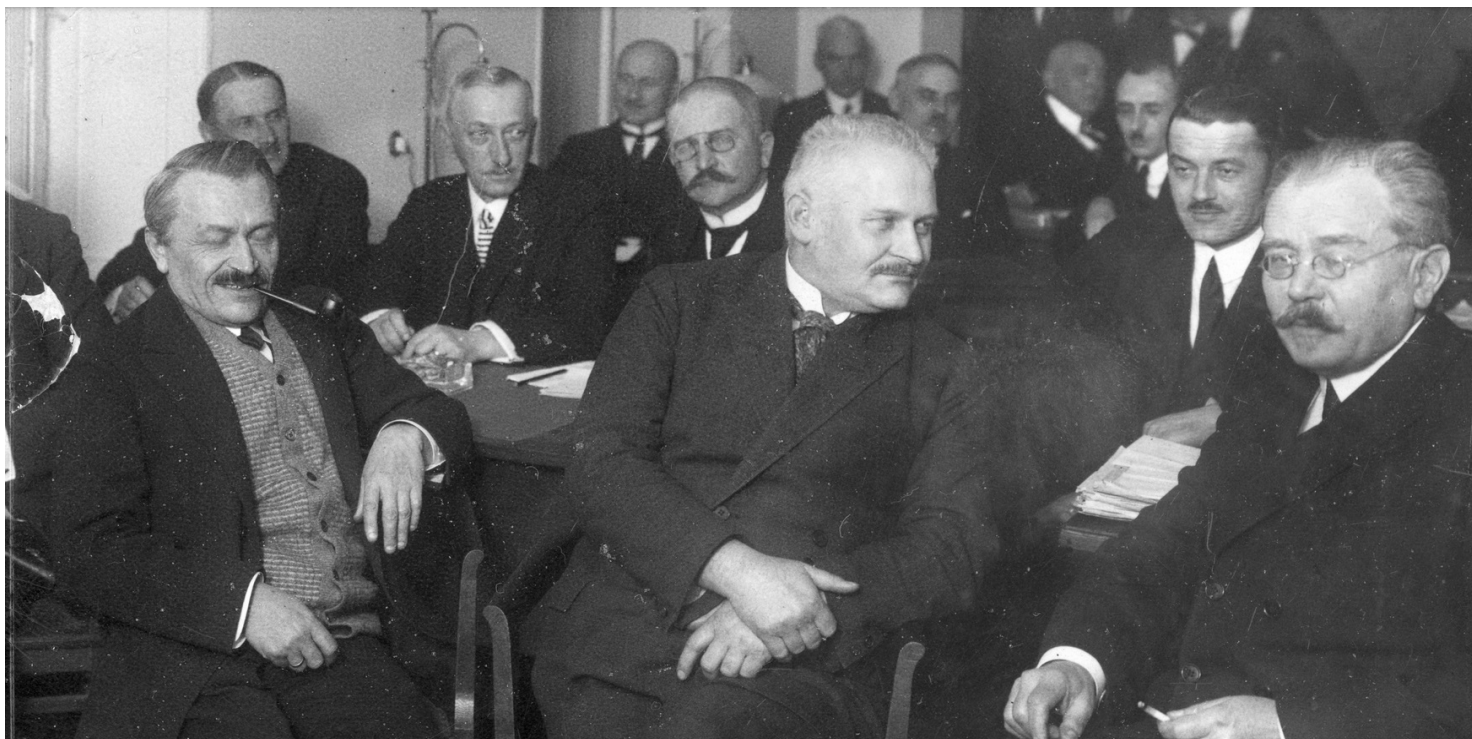

Przystanek historia

<https://przystanekhistoria.pl/pa2/tematy/okupacja-niemiecka/79363,Cyryl-Ratajski.html>

Cyryl Ratajski (w środku pierwszego rzędu) podczas Konferencji Rady Zjazdów samorządów powiatowych w Warszawie, 1924 r. Fot NAC

BIOGRAM / BIOGRAFIA

Cyryl Ratajski

Autor: WALDEMAR GRABOWSKI 03.03.2021

Wielkopolanin, zdolny prawnik z doświadczeniem pracy w kilku spółkach państwowych i miejskich, a także zarządzania stolicą Wielkopolski. W grudniu 1940 r. Cyryl Ratajski został mianowany przez gen. Władysława Sikorskiego Głównym Delegatem Rządu na Generalne Gubernatorstwo. Udźwignął ciężar odpowiedzialności i zdołał zorganizować cywilne struktury Podziemnego Państwa Polskiego.

Urodzony 3 marca 1875 r. w Zalesiu Wielkim k. Gostynia, Cyryl Ratajski, syn Wojciecha i Teofili z d. Filipowskiej, świadectwo dojrzałości otrzymał w Gimnazjum św. Marii Magdaleny w Poznaniu w 1896 r. Po ukończeniu studiów prawniczych w Berlinie pracował jako referent sądowy w Torgau. Od 1906 r. prowadził kancelarię adwokacką w Raciborzu. Od 1919 r. pracował w Spółce Akcyjnej „Dr Roman May – fabryka chemiczna”. Od stycznia 1919 r. był wysłannikiem Naczelnej Rady Ludowej do Komitetu Narodowego w Paryżu, a od lipca zastępcą komisarza Naczelnej Rady Ludowej. W okresach: kwiecień 1922 – listopad 1924 i czerwiec 1925 – kwiecień 1934 r. był prezydentem Poznania. Jego zdolności i kompetencje zostały docenione, gdyż od listopada 1924 do czerwca 1925 r. był ministrem spraw wewnętrznych. W okresie międzywojennym pełnił jeszcze m.in. funkcje prezesa Rady Nadzorczej Poznańskiej Kolei Elektrycznej, Komunalnego Banku Kredytowego i Państwowego Przedsiębiorstwa „Żegluga Polska”. Od października 1937 r. był członkiem Stronnictwa Pracy, a od maja 1938 r. prezesem Zarządu Wojewódzkiego SP w Wielkopolsce.

W gorące dni wrześniowe

W dramatycznych warunkach wojennych, jako prezes Zarządu Wojewódzkiego Stronnictwa Pracy Ratajski odegrał ważną rolę w Poznaniu – 5 września 1939 r. kolejny raz objął funkcję prezydenta miasta i przystąpił do organizowania władz miejskich. Zatwierdził nominację Jana Skotarka na stanowisko komendanta Straży Obywatelskiej, Jana Jankowskiego mianował komendantem Straży Pożarnej. W dniu 7 września powołany został Wojewódzki Obywatelski Komitet Społeczny pod przewodnictwem ks. prałata Pawła Steinmetza; zorganizowano także nowy Zarząd PCK, którym kierował Józef Winiewicz. Ratajski sprawował urząd prezydenta miasta do 14 września¹, następnie wyjechał do Puszczykowa. Od 11 do 17 kwietnia 1940 r. był więziony w Forcie VII w Poznaniu. W maju został osadzony w obozie w Poznaniu, a następnie wysiedlony do Generalnego Gubernatorstwa. Przebywał początkowo w Krukowie k. Sandomierza, a jesienią przeniósł się do Warszawy².

Główny Delegat na Generalne Gubernatorstwo

Stronnictwa skupione w Politycznym Komitecie Porozumiewawczym zobowiązały się uzgodnić kandydatury na stanowisko Głównego Delegata i delegatów okręgowych do listopada 1940 r.³. Przez całą jesień trwały w Warszawie rozmowy, w których wysuwano różne propozycje. W toczonych przez polityków debatach proponowano na Delegata Głównego: Mariana Rapackiego – prezesa „Społem”, Jana Stanisława Jankowskiego – Stronnictwo Pracy, Jana Piekalkiewicza⁴ – Stronnictwo Ludowe, a na zastępców: Antoniego

Pajdaka⁵ – Polska Partia Socjalistyczna, Cyryla Ratajskiego – SP, Stanisława Jasiukowicza – Stronnictwo Narodowe⁶. W listopadzie SN wysunęło kandydatów na stanowisko Głównego Delegata – byłego ministra rolnictwa Jerzego Gościckiego lub byłego dyrektora Banku Polskiego Władysława Mieczkowskiego⁷. Pozostałe stronnictwa uzgodniły ostatecznie kandydaty: na Głównego Delegata – Piekałkiewicza z SL, na zastępców – Pajdaka z PPS i Ratajskiego z SP.

W dramatycznych warunkach wojennych, jako prezes Zarządu Wojewódzkiego Stronnictwa Pracy Ratajski odegrał ważną rolę w Poznaniu – 5 września 1939 r. kolejny raz objął funkcję prezydenta miasta i przystąpił do organizowania władz miejskich.

Jednakże premier gen. Sikorski mianował Głównym Delegatem Rządu na Generalne Gubernatorstwo Ratajskiego („Górski”, „Wartski”, „Wrzos”), o czym minister Stanisław Kot zawiadomił wysłannika premiera do kraju Jana Skorobohatego-Jakubowskiego („Vogel”) depeszą z 3 grudnia 1940 r.⁸ Realizując koncepcję trzech Delegatur Głównych, rząd – jednocześnie z nominacją Ratajskiego – mianował Adolfa Bnińskiego („Białoń”) Delegatem Rządu na ziemie wcielone do III Rzeszy⁹. Wiadomość ta wywołała w kraju konsternację i oburzenie na nieliczenie się w Londynie ze stanowiskiem czynników krajowych. Efektem tego było burzliwe posiedzenie Politycznego Komitetu Porozumiewawczego 14 grudnia, na które przybył Ratajski¹⁰.

Cyryl Ratajski na fotografii z
okresu międzywojennego. Fot.
NAC

Sprzeciw wobec podziału

Nowo mianowany Delegat Rządu Ratajski przedstawił sytuację w depeszy z 8 stycznia oraz w sprawozdaniu za okres do 10 stycznia 1941 r.:

„Objąłem z dniem 14 grudnia urzędowanie jako Główny Delegat Rządu Rz.P. na Generalne Gubernatorstwo z siedzibą w Warszawie, ślubując stosować się do wszystkich instrukcji i zleceń Rządu Polskiego, czasowo przebywającego w Londynie. Przejmuję wszystkie agendy od tymczasowego delegata Rządu p. Vogla, a także sprawy Biura Politycznego z rąk ich dotychczasowych dysponentów. Poleciałem PKP przedstawienie mi do 1 II 1941 kandydatów na zastępców Głównego Delegata z podaniem kolejności ich urzędowania, a tymczasem zaproponowałem p. Voglowi pełnienie funkcji zastępcy Głównego Delegata aż do nominacji zastępców przez Rząd Polski. P. Vogel urząd ten przyjął i wykonuje. Sprawa przedstawienia kandydatów na delegatów okręgowych jest w toku przygotowania”.

W depeszy z 8 stycznia Delegat Rządu przekazał uwagi stronnictw wobec koncepcji rządowych: PPS-WRN, SL i SP sprzeciwiały się podziałowi kraju na trzy delegatury, uważając, że nie uwzględnia to konieczności istnienia centralnego ośrodka dyspozycyjnego oraz trudności w utrzymaniu łączności pomiędzy Rządem a krajem. Tylko SN uważało ten podział za słuszny. Socjaliści i ludowcy proponowali powołanie Delegata na cały kraj i wysuwali na to stanowisko prof. Piekałkiewicza, a na jego zastępcę Józefa Cyrankiewicza. Premier Sikorski po zapoznaniu się ze stanowiskiem partii politycznych nakazał kategorycznie Ratajskiemu wykonywanie czynności przysługujących Delegatowi. W celu złagodzenia konfliktu, udzielił mu zezwolenia, by w razie konieczności działał na terenie całego kraju.

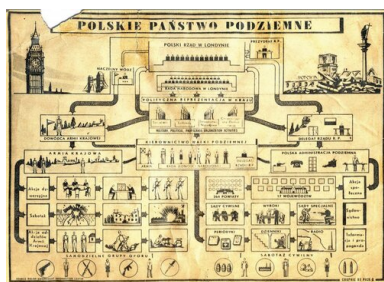
Stworzenie cywilnych struktur państwa

Najważniejszym zadaniem Ratajskiego było zorganizowanie struktury administracyjnej Biura Delegata Rządu. Po przejęciu agend podlegających Janowi Skorobohatemu-Jakubowskiemu, na początku 1941 r. aparat ten

przedstawiał się następująco: Jan Sokorobohaty-Jakubowski, zastępca Delegata; Jerzy Michalewski, sekretarz generalny; Leopold Rutkowski, dyrektor Departamentu Spraw Wewnętrznych; Jankowski, dyrektor Departamentu Pracy i Opieki Społecznej; Leon Nowodworski, dyrektor Departamentu Sprawiedliwości; Roman Rybarski, dyrektor Departamentu Skarbu; Antoni Olszewski, kierownik Działu Likwidacji Skutków Wojny; Bolesław Rutkowski, dyrektor Departamentu Przemysłu i Handlu. Na czele Departamentu Prasy i Informacji stał Stanisław Kauzik. Departament Oświaty i Kultury funkcjonował początkowo w dwóch częściach: „uczniowie” oraz „studenci”. Dyrektorem Departamentu został ostatecznie Czesław Wycech, który od 1937 r. był kierownikiem Wydziału Organizacyjnego Zarządu Głównego Związku Nauczycielstwa Polskiego. Nawet zdecydowany krytyk Delegata Rządu Stefan Korboński przyznawał –

„słowem Delegatura otrzymała te formy organizacyjne, które przetrwały do końca okupacji niemieckiej”¹¹.

W dniu 30 października 1941 r. przesłano do Londynu schemat organizacyjny Biura Delegata, według którego aparat centralny składać się miał z Prezydium i jedenastu departamentów. Natomiast kandydatury na delegatów okręgowych, z uwagi na opozycję socjalistów i ludowców, nie mogły być uzgodnione. W czerwcu 1941 r. nastąpiła zmiana stosunku SL do Delegata, co umożliwiło dokonanie uzgodnienia kilku kandydatów. Od lata 1941 r. rozpoczął się proces uruchamiania delegatur okręgowych; w marcu 1942 r. było ich już czternaście.

Struktura Polskiego Państwa Podziemnego

Działalność

Jednym z najważniejszych zadań Delegata Rządu było informowanie polskich naczelnych władz państwowych

o sytuacji w okupowanym kraju. Coraz obszerniejsze sprawozdania były wysyłane do Londynu za pośrednictwem kurierów i placówek łączności ogólnej i politycznej rozmieszczonych w różnych miastach Europy (m.in. Budapeszcie, Bukareszcie, Sztokholmie, Rzymie, Stambule). W 1942 r. były to już „poczty” comiesięczne. Ich syntetyczna część, w postaci „Pro memoria”, została opublikowana ponad dziesięć lat temu¹². Jednocześnie Ratajski systematycznie kierował do rządu polskiego apele i propozycje podjęcia zdecydowanych działań przeciwniemieckich, ponieważ „*furor teutonicus*, doprowadzony do morderczego paroksyzmu, sieje masowy mord i pożogę”¹³.

PPS-WRN, SL i SP sprzeciwiały się podziałowi kraju na trzy delegatury, uważając, że nie uwzględnia to konieczności istnienia centralnego ośrodka dyspozycyjnego oraz trudności w utrzymaniu łączności pomiędzy Rządem a krajem. Tylko SN uważało ten podział za słuszny.

W lipcu 1941 r. Ratajski zwrócił się do rządu o mianowanie prof. Piekałkiewicza („Wiktor”, „Wernic”) z SL zastępcą Delegata. Nominacja została podpisana w następnym miesiącu. W drugiej połowie 1941 r. doszło do zmiany na stanowisku sekretarza generalnego Delegatury – miejsce Jerzego Michalewskiego zajął działacz SL Jan Domański, natomiast Michalewski pozostał skarbnikiem Delegatury. W październiku 1941 r. za pośrednictwem placówek łączności politycznej w Budapeszcie i Sztokholmie został przesłany do Londynu „projekt Dekretu Prezydenta RP o ustroju władzy polskiej w kraju na czas przejściowy, aż do przejęcia przez Rząd Polski normalnego urzędowania”. Jednocześnie Ratajski zgłosił gotowość ustąpienia z funkcji Głównego Delegata na Generalne Gubernatorstwo i Kresy Wschodnie, motywując to chęcią dania rządowi swobody w wyborze ministra-delegata i dekonspiracją swojej osoby. W grudniu 1941 r. Ratajski opracował wizję powojennej Europy. Przyszłą granicę Polski na wschodzie widział zgodnie z ustaleniami traktatu ryskiego. Granicę zachodnią przedstawił w dwóch wariantach: zgodnie z wariantem maksymalnym miała ona biec od wyspy Rugii Odrą i Szprewą w okolice Ostrzyc, gdzie miała dochodzić do granicy czeskiej, w programie minimalnym – miała biec rzeką Grabowa (dopływ Wieprzy), na zachód od Wałcza i Krzyża, dalej wzdłuż granicy polsko-niemieckiej (włączając do Polski powiaty: babimojski, wschowski, milicki, sycowski i namysłowski) do Paczkowa i granicy czeskiej. Przy ustalaniu granicy z Czechosłowacją Ratajski nie przewidywał trudności z uwagi na planowaną unię polsko-czeską. Za niezwykle ważne uważał włączenie do Polski Prus Książęcych (Prus Wschodnich).

Służył do końca

Ratajski pełnił służbę państwową do końca życia. Pismo premiera i Naczelnego Wodza gen. Sikorskiego odwołujące go z pełnionej funkcji otrzymał 15 września 1942 r. Już dwa dni później – jak pisał w depeszy –

„zdałem dzisiaj władzę w ręce zastępcy mego Pana prof. Juliańskiego [Jana Piekałkiewicza]. Czuję się niezmiernie zaszczycony odznaczeniem Krzyżem *Virtuti Militari*, które będzie dla mnie bodźcem do dalszych wysiłków zmierzających do wyzwolenia Ojczyzny”.

Dla Ratajskiego dymisja ze stanowiska Delegata Rządu nie oznaczała wcale zakończenia pracy. Choć nie znamy szczegółów tej podjętej czy też zamierzonej działalności, to warto zwrócić uwagę na depeszę prof. Piekałkiewicza z końca września 1942 r. Pisał w niej do Stanisława Mikołajczyka:

„Powierzenie Wrzosowi Poznania, uważam za niemożliwe, ponieważ nie może zamieszkać w swoim okręgu”.

I dalej:

„Zapewniłem jego współpracę na innym odcinku”.

Niestety, Ratajski zapewne nie zdążył już podjąć nowego zajęcia. Nadwyrężone słabe zdrowie znów dało znać o sobie, tym razem... ostatecznie. Zmarł

19 października 1942 r. w Warszawie, został pochowany na Powązkach pod nazwiskiem Celestyn Radwański. Odznaczony m.in. Orderem Orła Białego, Orderem *Virtuti Militari* V klasy, Krzyżem Wielkim Orderu Odrodzenia Polski, francuską Legią Honorową.

---

¹ C. Łuczak, *Dzień po dniu w okupowanym Poznaniu 10 września 1939 – 23 lutego 1945*, Poznań 1989, s. 18-19.

² Z. Szymankiewicz, *Poznań we wrześniu 1939*, Poznań 1985, s. 186-267; *Kto był kim w Drugiej Rzeczypospolitej*, oprac. J.M. Majchrowski, G. Mazur, K. Stepan, Warszawa 1994, s. 155; A.K. Kunert, *Słownik biograficzny konspiracji warszawskiej 1939-1944*, t. 2, Warszawa 1987, s. 157-158.

³ *Armia Krajowa w dokumentach 1939-1945*, t. I: wrzesień 1939 – czerwiec 1941, wyd. II, Warszawa 2015, s. 571, Depesza PKP z 23 X 1940 r.

⁴ A.K. Kunert, *Słownik biograficzny...*, t. 2, s. 148-150; J. Gmitruk, *Jan Piekałkiewicz. Bohater zapomniany*, Warszawa 2009.

⁵ A.K. Kunert, *Słownik biograficzny...*, t. 3, Warszawa 1991, s. 124-127; T. Żaczek, *Antoni Pajdak (1894-1988). Uczestnik walk o Niepodległą Polskę od Legionów do Solidarności*, Warszawa 2004.

⁶ J. Michalewski, *Relacja*, „Zeszyty Historyczne” (Paryż) 1973, z. 26, s. 73.

⁷ SPP, t. 4.1.1.1., Depesza PKP z 12 XI 1940 r.; J.J. Terej, *Rzeczywistość i polityka. Ze studiów nad dziejami Narodowej Demokracji*, wyd. 2, Warszawa 1979, s. 132-133.

⁸ *Armia Krajowa w dokumentach 1939-1945*, t. I: wrzesień 1939 – czerwiec 1941, wyd. II, Warszawa 2015, s. 663-664, Depesza S. Kota z 3 XII 1940 r.

⁹ *Ibidem*, s. 665, Nominacja „Białonia” z 3 XII 1940 r.; E. Makowski, *Adolf Bniński (1884-1942)*, [w:] *Wojewoda Adolf hr. Bniński 1884-1942*, red. S. Dworacki, Poznań 1997, s. 41.

¹⁰ J. Michalewski, *Relacja...* s. 72-74; E. Duraczyński, *Kontrowersje i konflikty 1939-1941*, wyd. 2, Warszawa 1979, s. 273-274.

¹¹ S. Korboński, *W imieniu Rzeczypospolitej...*, Warszawa 2009, s. 80.

¹² *Pro memoria (1941-1944). Raporty Departamentu Informacji Delegatury Rządu RP na Kraj o zbrodniach na narodzie polskim*, oprac. J. Gmitruk, A. Indraszczyk, A. Koseski, Warszawa 2005.

¹³ SPP, MSW, t. 15, poz. 33, Pismo DR do MSW z 12 V 1942 r.

COFNIJ SIĘ